

ІМУНІТЕТ СВДКА У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

IMMUNITY OF A WITNESS IN CIVIL JURISDICTION

Гетманцев О.В., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри процесуального права

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Стаття присвячена науковому і практичному дослідженню одного із самих поширених у цивільному судочинстві засобів доказування яким є показання свідка, аналізу процесуального статусу свідка у судовому процесі та його правових гарантій у зв'язку із участю у цивільному судочинстві.

Питання щодо імунітету свідка чи свідочького імунітету займають важливе місце у системі цивільного процесуального статусу фізичної особи, яка відповідно до §3 Глави 4 Розділу I цивільного процесуального кодексу України (далі ЦПКУ) [1], залучається до цивільного судочинства у якості іншого учасника судового процесу.

Наділяючи свідка процесуальними правами і процесуальними обов'язками разом із тим ЦПКУ закріплює і процесуальні гарантії його участі у судовій справі, що забезпечують захист його прав та інтересів у зв'язку з такою участю у суді з розгляду і вирішення конкретної цивільної справи. Такі гарантії пов'язуються з процесуально-правовим імунітетом свідка або свідочьким імунітетом.

Відкриття судового провадження у цивільній справі із захисту прав, свобод та інтересів особи чи інтересів суб'єкта матеріальних правовідносин з необхідністю потребує здійснення процесуальної діяльності суду та учасників судового процесу до складу яких ЦПКУ відносить свідка із дослідження та встановлення обставин (фактів) справи за допомогою доказів і доказування. Підкреслюється, що повинен бути установлений логічний зв'язок між обставиною (фактом) справи і доказом (засобом доказування).

Констатується, що виконання функції носія необхідної інформації для цивільної справи виконує свідок який може об'єктивувати таку інформацію через свої показання у суді. До такого засобу доказування пред'являються певні вимоги і критерії його оцінки щодо належності (ст. 77 ЦПКУ), допустимості (ст. 78 ЦПКУ), достовірності (ст. 79 ЦПКУ) і достатності (ст. 80 ЦПКУ) щоб забезпечити об'єктивність та істинність існування конкретної обставини (факту) справи та її значення для правильного вирішення цивільної справи.

Установлення у процесі доведення конкретної обставини цивільної справи за допомогою показань свідка сприяє формуванню плану процесуальної діяльності у судовому процесі.

Доводиться, необхідність одночасного урахування судового імунітету, який пов'язаний із участю у цивільному судочинстві особи в якості свідка так і суспільний, який пов'язується із необхідністю гарантувати захист не лише прав, свобод та інтересів особи-свідка, а й прав, свобод та інтересів членів сім'ї, рідних та близьких до свідка осіб від негативного стороннього впливу на них у зв'язку із судовим провадженням судової справи у цивільному судочинстві.

Ключові слова: цивільне судочинство, докази, засоби доказування, показання свідка, імунітет свідка, свідочький імунітет, захист свідка, відповідальність свідка, види імунітета свідка.

The article is devoted to the scientific and practical research of one of the most common means of proof in civil proceedings, which is the testimony of a witness, as well as to the analysis of the procedural status of a witness in a trial and his procedural guarantees in connection with participation in civil proceedings.

Questions regarding the immunity of a witness or witness immunity occupy an important place in the system of civil procedural status of a natural person who, in accordance with §3 of Chapter 4 of Section I of the Civil Procedure Code of Ukraine [1], is involved in civil proceedings as another participant in the court process.

By granting the witness procedural rights and procedural duties, at the same time, the Civil Procedure Code of Ukraine establishes procedural guarantees of his participation in the court case, which ensure the protection of his rights and interests in connection with such participation in the court in the consideration and resolution of a specific civil case. Such guarantees are associated with the procedural and legal immunity of a witness or witness immunity.

The opening of court proceedings in a civil case for the protection of the rights, freedoms and interests of a person or the interests of the subject of material legal relations necessarily requires the implementation of the procedural activities of the court and the participants in the court process, to which the witness from the investigation and establishment of the circumstances (facts) of the case with the help of evidence and proof. A logical connection between the circumstance (fact) of the case and the evidence (means of proof) must be established.

The function of the bearer of the necessary information for a civil case is performed by a witness who can objectify such information through his testimony in court. Certain requirements and criteria for its assessment regarding appropriateness (Article 77 of the Civil Procedure Code of Ukraine), admissibility (Article 78 of the Civil Procedure Code of Ukraine), reliability (Article 79 of the Civil Procedure Code of Ukraine) and sufficiency (Article 80 of the Civil Procedure Code of Ukraine) are imposed on such a means of proof in order to ensure objectivity and the truth of the existence of a specific circumstance (fact) of the case for its significance for the correct resolution of the civil case.

Establishing in the process of proving a specific circumstance of a civil case with the help of a witness's testimony contributes to the formation of a plan of procedural activity in the court process.

It is necessary to simultaneously take into account judicial immunity, which is related to the participation in civil proceedings of a person as a witness, and public immunity, which is related to the need to guarantee the protection of not only the rights, freedoms and interests of the person-witness, but also the rights, freedoms and interests of members family, relatives and persons close to the witness from negative external influence on them in connection with the judicial proceedings of the court case in civil proceedings.

Key words: civil proceedings, evidence, means of proof, testimony of a witness, immunity of a witness, protection of a witness, responsibility of a witness, types of witness immunity.

Завдання дослідження – проаналізувати і удосконалити поняття та види імунітету свідка у цивільному судочинстві та визначити складові елементи, що утворюють зміст процесуального імунітета свідка у цивільному судочинстві.

Наукове і практичне дослідження питань процесуальних особливостей участі свідка у цивільному судочинстві, його процесуального становища, а також дослідження показань свідка, як самостійного засобу доказування здійснювали представники науки цивільного проце-

суального права такі як А. Б. Войнарович, С. С. Бичкова, Ю. В. Білоусов, К. В. Гусаров, Д. Д. Луспенник, Н. А. Новікова, М. М. Ясинок та інші. Аналізом процесуальних особливостей імунітета свідка (свідочького імунітету) займалися С. В. Васильєв, Н. Ю. Голубєва, В. А. Кройтор, О. І. Сліпченко, А. С. Штефан, М. М. Ясинок, Є. В. Чупрун та інші учені.

Виклад основного матеріалу. Цивільне судочинство за своєю природою і функціональним призначенням

у суспільстві повинно виконувати соціальну функцію, яка пов'язана із необхідністю здійснення судового захисту прав, свобод та інтересів фізичної особи, прав та інтересів юридичної особи, інтересів держави і суспільства у випадку їх порушення, оспорення чи невизнання. Забезпечення прав і свобод людини у сучасному прогресивному та демократичному суспільстві є пріоритетним напрямком у правовій політиці України.

Із проголошенням у статті 8 Конституції України принципу верховенства права [2] закладено правовий фундамент для формування наукових досліджень із питань взаємозв'язку особи і держави, а саме визнання головного обов'язку за державою не лише утвердження прав і свобод особи, а й їх забезпечення та захист усіма можливими для неї правовими способами та формами. Адже серед важливих ознак правової і демократичної держави є саме наявність ефективного правового механізму захисту, який повинен бути реалізований через незалежні та безсторонні судові органи у змагальному і відкритому, гласному процесі відповідно до визначених законодавством судових процедур [3]. У такій системі зазвичай важливе місце посідає цивільне судочинство у межах якого захищаються переважна кількість прав, свобод та інтересів. Сам по собі судовий процес із захисту цивільних прав та інтересів відбувається за участі учасників судового процесу у системі яких важливе місце посідають інші учасники судового процесу, до переліку яких Глава 4 §3 ЦПК включає свідків.

Участь у цивільному судочинстві свідка є найбільш поширеною процесуальною діяльністю учасника судового процесу, завдяки якому суд встановлює обставини (факти) цивільної справи, що підтверджують заявлені вимоги чи заперечення учасників справи або мають інше значення для розгляду справи та підлягають встановленню при ухваленні судового рішення (ч. 2 статті 76 ЦПК). Встановлення судом обставин (фактів), що включені до предмета доказування будуть спрямовувати процесуальну діяльність суду та учасників судового процесу в напрямку їх підтвердження або спростування.

Варто зазначити, що у нормах чинного цивільного процесуального законодавства термін «іmunітет» не уживається узагалі. У теорії цивільного процесуального права поняття іmunітет, в основному, використовується стосовно свідка, а тому в науковій доктрині, на твердження Є.В. Чупрун, отримав назву «іmunітет свідка» [4, с. 153] задля характеристики сукупності цивільних процесуальних норм, що визначають механізм забезпечення реалізації та захисту прав, свобод та інтересів фізичної особи у цивільному судочинстві, яка залучається судом до участі у цивільній справі з єдиною метою – надати правдиву інформацію про обставини (факти) справи очевидцем яких він став та які мають значення для вирішення справи.

Як указується у статті 69 ЦПКУ: «Свідком може бути кожна особа, якій відомі буд-які обставини, що стосуються справи» [1]. Отже, свідок – це фізична особа, яка здатна правильно особисто сприймати інформацію об'єктивного (навколишнього) світу та правильно її відтворювати у разі процесуальної необхідності у цивільному судочинстві. Процесуальна функція свідка у суді полягає у словесній, письмовій чи в іншій правовій формі відтворення «необхідної інформації» якою він володіє та з приводу якої він буде зобов'язаний дати показання у суді. Надання свідком такої інформації у суді буде сприяти повноті, всебічності та об'єктивності розгляду цивільної справи і ухваленню судом законного та обгрунтованого рішення. Це слугуватиме однією із гарантій виконання мети і завдань цивільного судочинства встановлених у статті 2 ЦПК. Також, це пояснює універсальність показань свідка, які можуть бути використані у більшості категорій цивільних справ, за окремими винятками які передбачені у цивільному процесуальному законодавстві України. Отже, свідок є носієм певної необхідної інформації про обставини (факти), що

стосуються цивільної справи і така інформація здатна суттєво вплинути на її вирішення судом, і головне, сприятиме ухваленню у ній законного і обгрунтованого судового рішення.

Участь свідка у цивільному судочинстві передбачає процесуальні гарантії пов'язані з такою участю у цивільному судочинстві, а також гарантії, які необхідні для захисту його прав та інтересів, що мають правову, соціальну і громадську природу у людському суспільстві та правових механізмів їх застосування. Переконані, що у таких випадках мова йде саме про іmunітет свідка.

Для розкриття поняття та виявлення процесуальних особливостей іmunітету свідка, необхідно розпочати із визначення загальнотеоретичного розуміння іmunітету та його правових властивостей, які пропонуються представниками науки загальної теорії права. До прикладу, О. В. Ткаля характеризує правовий іmunітет як «виключення із загального порядку встановленого правовими нормами» [5, с. 1024]. Отже, іmunітет розглядається у значенні правового правила, у межах якого особа, звільняється від виконання окремих юридичних обов'язків, від юридичної відповідальності або інших примусових заходів [6, с. 5]. Можна погодитися з О. П. Васильченко, що у загальнотеоретичному значенні «іmunітет є своєрідним винятком із загального правового статусу, які притаманні конкретно визначеному колу осіб та має такі ознаки: створює особливий правовий режим для суб'єктів, які ним володіють; є гарантією суспільно корисної діяльності, сприяє виконанню певних обов'язків; являє собою своєрідні винятки із загального правового статусу; притаманний конкретно визначеному колу осіб, перелік яких міститься як у міжнародному, так і в національному законодавстві; зміст певного іmunітету підлягає обов'язковому закріпленню в законодавстві, зазвичай на конституційному рівні; звільняє особу від виконання певних обов'язків чи відповідальності за певні діяння, які впливають з її правового статусу; являє собою форми прояву диференціації правових статусів та юридичних зв'язків; більшість іmunітетів спрямовані на виконання приписів міжнародних нормативно-правових актів [7, с. 59]».

Термін «іmunітет» має латинське походження *immunitas (immunitatis)* і у перекладі означає звільнення від повинності, недоторканість. Іmunітет свідка, співавтор юридичної енциклопедії В. П. Шибіко, визначає «як звільнення у передбачених законом випадках особи, яка підлягає допиту як свідок, від обов'язку давати показання у кримінальній чи цивільній справі» [8, с. 669–670]. Отже, процесуальним іmunітетом наділяється лише свідок який ЦПК включений до «інших учасників судового процесу», а саме до осіб, які сприяють суду в розгляді цивільної справи [9, с. 288–291]. На погляд С. В. Васильєва, під іmunітетом свідка необхідно розуміти як «надане законом право свідка відмовитися від дачі показань в силу родинних відносин або службових обов'язків [9, с. 183]». Право особи відмовитися від обов'язку давати показання має правову підставу, яка передбачена, насамперед, у Міжнародному Пакті про громадянські і політичні права де у пункті g частини 3 статті 14 закріплено право особи не бути приневоленним до давання свідчень проти самого себе чи до визнання себе винним [11]. У статті 63 Конституції України закріплено, що «особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом» [2]. У ЦПКУ питанням іmunітету свідка присвячено стаття 70 «Особа, які не можуть бути допитані як свідок» і стаття 71 «Відмова свідка від давання показань». У постанові Пленуму Верховного Суду України «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» у пункті 20 дано роз'яснення, відповідно до якого «особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких

родичів, коло яких визначається законом, а отже, вона не може бути змушена свідчити проти себе, членів сім'ї чи близьких родичів. З урахуванням зазначеного конституційного положення, члени сім'ї чи близькі родичі цивільного позивача або цивільного відповідача не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за відмову від дачі показань. У разі ж, коли зазначені особи погодились давати показання, вони несуть відповідальність за завідомо неправдиві показання» [12].

У науці цивільного процесуального права на підставі указаних статей ЦПК, імунітет поділяють на два взаємопов'язані елементи – недоторканості, через індивідуальну свободу і правовий захист від заходів процесуального примусу, адміністративної, кримінальної відповідальності і несхильності, тобто, це стан правової захищеності і незалежності від обов'язків і заборон, установлених нормами міжнародного права і національним законодавством [8, с. 183]. У залежності від обсягу показань свідка у суді, імунітет свідка поділяється на повний, коли особа може звільнитися від давання показань по суті справи і частковий (не повний) коли свідок може відмовитися від надання свідоцьких показань або не допитуватися лише стосовно окремих питань які торкаються цивільної справи [13, с. 156]. Імунітет свідка може також поділятися на види в залежності від виконання ним у суспільстві соціальної, професійної та інших функцій чи обов'язків. Відповідно, за таким критерієм можна виділити імунітет судді, імунітет державного службовця, дипломатичний чи консульський імунітет, імунітет працівника правоохоронних органів, імунітет адвоката, імунітет нотаріуса, релігійний, лікарський, військовий та інші імунітети. Наведені

види процесуальних імунітетів засновані на привілеях які встановлюють конституційні гарантії не притягнення до юридичної відповідальності за відмову від давання показань у цивільному судочинстві стосовно певної категорії суб'єктів. Такі особа, які відмовляються давати показання зобов'язані повідомити суд про причини такої відмови (ч. 2 статті 71 ЦПК).

Отже, на підставі проведеного дослідження можна стверджувати, що питання процесуального імунітету свідка у цивільному судочинстві є не достатньо розробленими у науці цивільного процесуального права, а отже потребують як загального так і спеціального дослідження.

Висновки. Імунітет свідка у цивільному судочинстві – це один із видів правових імунітетів, відповідно до якого, фізична особа, котра підлягає допиту у якості свідка у цивільній справі, звільняється від процесуального обов'язку надавати показання у суді, який може проявлятися у праві свідка відмовитися від дачі показань і заборони допитувати свідка за підстав передбачених чинним процесуальним законодавством.

Поділ процесуальних імунітетів свідка у цивільному судочинстві на види має теоретичне і практичне значення, оскільки дозволяє виділити загальне та особливе у їх процесуально-правовому змісті їх правового статусу у судовому процесі, розмежувати й охарактеризувати процесуальні підстави їх застосування та використання у цивільному судочинстві стосовно свідків. Поділ імунітета свідка на види може впливати на межі давання показань свідка та рівень оцінки таких показань судом з позиції їх правового значення для цивільної справи, що розглядається і вирішується судом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
2. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
4. Чупрун Є.В. Імунітети свідка та їх класифікація. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 152–156.
5. Ткаля О.В. Загально-правові принципи правових імунітетів. *Форум права*. 2013. № 1. С. 1024–1030.
6. Ткаля О. В. Правовий імунітет в Україні: загальнотеоретичне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.01. Одеса, 2010. 20 с.
7. Васильченко О.П. Правові імунітети як винятки реалізації принципу рівності прав та свобод людини та громадянина в Україні. *Наше право*. 2014. № 7. С. 58–64.
8. Юридична енциклопедія. Т.2: Д – Й. /Редкол. Ю.С. Шемшученко (голова рекол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 1998. 744 с.
9. Цивільне процесуальне право України (загальна частина) : підруч. / за ред. О.В. Гетманцева. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022, 408 с.
10. Васильєв С.В. Енциклопедія цивільного судочинства: основні інститути та теоретичні засади. Київ : Алерта, 2021. 658 с.
11. Міжнародний Пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
12. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» № 9 від 01.11.1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96#Text>
13. Васильєв С.В. Цивільний процес : підручник. К. : Алерта, 2019. 516 с.